

Examination of Educational Interventions for Elementary and Secondary School Students Diagnosed with ADHD

Zekiye TUNÇ, Eskişehir Osmangazi University, ORCID ID: 0000-0002-9966-2922

Macid Ayhan MELEKOĞLU, Boğaziçi University, ORCID ID: 0000-0002-9933-5331

Abstract

Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) is one of the most commonly diagnosed neurodevelopmental disorders of childhood. It is known that the symptoms of ADHD are not temporary and that the effects last a lifetime. When the literature is examined, it is understood that there is not enough information on how to improve the academic and educational skills of children with ADHD and that interventions need to be determined. In this context, this research aims to examine scientific studies on educational interventions applied to elementary and secondary school students with ADHD between the ages of 6-18 in Türkiye. Within the scope of this study, which was designed as qualitative research, it was aimed to examine the research conducted between 2000-2024 with the document analysis method. By scanning the Education Resources Information Center (ERIC), Elton Bryson Stephens Company (EBSCO), Google Scholar, and Council of Higher Education (CoHE) Thesis Center databases, 15 studies that met the criteria were examined. The findings obtained from this study indicate that educational intervention research for students with ADHD has started since 2011, most of the research has been conducted based on quantitative research methods, and the interventions in the studies have been carried out for attention and focus skills and academic skills, the grade levels of the participants are 1st and 5th grade. As a result, it was determined that there is a limited number of studies on educational interventions for students with ADHD. It can be said that these interventions are carried out especially for students at the primary school level and systematic research is needed for students at other levels.

Keywords: ADHD, Attention Deficit Hyperactivity Disorder, Educational Intervention, Review

Inonu University
Journal of the Faculty of
Education
Vol 25, No 3, 2024
pp. 1414-1438
[DOI](#)
10.17679/inuefd.1492655

[Article Type](#)
Review Article

[Received](#)
30.05.2024

[Accepted](#)
22.11.2024

Suggested Citation

Tunç, Z., & Melekoğlu, M. A. (2024). Examination of educational interventions for elementary and secondary school students diagnosed with ADHD. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 25(3), 1414-1438. DOI: 10.17679/inuefd.1492655

This study was presented as an oral presentation at the 31st National Special Education Congress, held in İzmir, Türkiye on 22-24 October 2021.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD), is defined as a neurodevelopmental disorder that disrupts functionality with patterns of inattention, hyperactivity, and impulsivity (American Psychiatric Association [APA], 2013). ADHD is often accompanied by learning disabilities related to reading, writing, or mathematics and other behavioral and emotional disorders. ADHD symptoms affect academic achievement throughout life, from preschool to college (Daley & Birchwood, 2010). The education life, home life, social life, and behavior of these individuals are affected by ADHD. These difficulties include difficulty performing and completing classroom tasks, especially in the school environment, difficulty attending classes due to attention problems, difficulty in social interactions due to impulsivity, inattention, and hyperactivity, and difficulty making friends (Lerner & Johns, 2015). When the research conducted in Türkiye is examined, it is seen that the research is mostly concentrated in the health field. When the existing reviews were evaluated, it was determined that these reviews generally addressed research on ADHD. Despite numerous studies conducted, particularly in the field of education, there has been insufficient research on interventions related to ADHD. In this context, this study aimed to examine intervention studies in the field of education conducted in Türkiye for elementary and secondary school students aged 6-18 with ADHD. The results obtained from the study are thought to be important in ensuring that researchers are aware of the practices related to ADHD interventions in the field of education and in determining the practice needs.

Purpose

This research aimed to examine articles and theses containing intervention research in the field of education in Türkiye for elementary and secondary school students aged 6-18 with ADHD between 2000 and 2024. For this purpose, it was aimed to evaluate the articles and theses examined in this research in terms of distribution according to years, research methods, participant characteristics (grade level, age, number of participants, diagnosis), intervention/strategies, and findings.

Method

This study was designed as qualitative research and conducted using the document analysis method. Document analysis is used as a tool to collect, review, query and analyze various forms of written text as the primary source of research data (O'Leary, 2017). The studies obtained within the scope of this study were analyzed descriptively. According to the purpose of the research; ERIC, EBSCO, Google Scholar, and Council of Higher Education (CoHE) National Thesis Center databases were scanned. As a result, 11 research articles and four postgraduate theses that met the stated inclusion criteria were found. First, the distribution of these studies published between 2000 and 2024 was analyzed according to years, research methods, and purposes. Then, the studies were examined descriptively under the headings of source, the purpose of the study, characteristics of the participants, research method, intervention/strategy and findings, and categories were created.

Findings

In this study examining educational interventions applied to students with ADHD aged 6-18 in formal education, a total of 15 studies were accessed. When the distribution of studies by years is examined, it is seen that intervention studies that meet the specified criteria started in 2011. When the research methods were examined, it was seen that mostly quantitative research was conducted. Considering the aims of the studies, it has been seen that studies have been conducted examining the effects of interventions applied to students

with ADHD on the basic elements of attention and studies examining the effects of interventions consisting of various methods on academic and social skills.

Discussion & Conclusion

According to the analysis results, it was determined that there is a limited number of studies on educational and behavioral interventions for individuals with ADHD. It can be said that these interventions are carried out especially for individuals at the primary school level and that research is needed for individuals at other levels. In the studies examined within the scope of this study, it is seen that instead of a multi-component approach for individuals with ADHD, they focus on individualized attention interventions covering various methods and their short-term results. Regarding ADHD, it can be said that more research is needed to support the implementation of interventions that can be effective both at school and at home by teachers and families, taking into account the learning characteristics of these individuals.

DEHB Tanısı Olan İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Eğitsel Müdahalelerin İncelenmesi

Zekiye TUNÇ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-9966-2922

Macid Ayhan MELEKOĞLU, Boğaziçi Üniversitesi, ORCID ID:0000-0002-9933-5331

Öz

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) çocukluk çağının en sık tanı konulan nörogelişimsel bozukluklarından biridir. DEHB belirtilerinin geçici olmadığı ve etkilerinin yaşam boyu sürdüğü bilinmektedir. Literatür incelendiğinde DEHB olan çocukların akademik ve eğitsel becerilerinin nasıl iyileştirilebileceği konusunda yeterli bilginin olmadığı ve müdahalelerin belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı Türkiye’de 6-18 yaş arası DEHB olan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik uygulanan eğitsel müdahalelerin gerçekleştirildiği bilimsel çalışmaları incelemektir. Nitel bir araştırma olarak desenlenen bu çalışma kapsamında 2000-2024 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmaların doküman analizi yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Education Resources Information Center (ERIC), Elton Bryson Stephens Company (EBSCO), Google Akademik ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi veri tabanlarında tarama yapılarak ölçütleri karşılayan 15 araştırma incelenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular DEHB olan öğrencilere yönelik eğitsel müdahale araştırmalarının 2011 yılından itibaren başladığını, en çok araştırmanın nicel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yürütüldüğünü, çalışmalarda müdahalelerin dikkat ve odaklanma becerileri ile akademik becerilere yönelik olarak yürütüldüğünü, katılımcıların sınıf düzeylerinin 1. ve 5. sınıf düzeyinde olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak DEHB olan öğrencilere yönelik olarak eğitsel müdahalelerle ilgili sınırlı sayıda araştırma olduğu belirlenmiştir. Bu müdahalelerin özellikle ilkökul düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak yürütüldüğü ve diğer kademelerdeki öğrenciler için sistematik araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: DEHB, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Eğitsel Müdahale, Derleme

İnönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 25, Sayı 3, 2024
ss. 1414-1438

[DOI](#)
10.17679/inuefd.1492655

Makale Türü
Derleme Makalesi

Gönderim Tarihi
30.05.2024

Kabul Tarihi
22.11.2024

Önerilen Atıf

Tunç, Z. ve Melekoğlu, M. A. (2024). DEHB tanısı olan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik eğitsel müdahalelerin incelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(3), 1414-1438. DOI: 10.17679/inuefd.1492655

Bu çalışma 22-24 Ekim 2021 tarihlerinde İzmir’de gerçekleştirilen 31. Ulusal Özel Eğitim Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'na göre, dikkatsizlik, aşırı hareketlilik ve dürtüsellik örüntüsü ile işlevselliği bozan nörogelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association [APA], 2013). DEHB klinik olarak tanımlanan bir bozukluktur. Klinisyen, aile ve çocukla yapılan görüşmeler, öğretmenlerden ölçekler yardımıyla alınan bilgiler, klinik gözlem, fiziksel ve nörolojik muayene, davranış değerlendirme ve bilişsel testler gibi tekniklerden yararlanarak tanılamayı gerçekleştirmektedir (Doğangün ve Yavuz, 2011). Çocukluk çağıının en sık tanı konulan nöropsikiyatrik bozukluklarından biri olarak DEHB'nin yaygınlığı çocuklarda %5 ve yetişkinlerde %2,5 civarındadır (APA, 2013). Ülkemizde DEHB'nin yaygınlığı ile ilgili 2004 yılında yapılan bir araştırmada sıklık %8,1 olarak (Erşan vd., 2004), başka bir araştırmada ise %13,8 olarak (Ercan, 2010) rapor edilmiştir. Okul öncesi dönemde ise DEHB için klinik örnekleme %7,8 yıllık yaygınlık saptanmıştır (Kutlu ve Binici, 2017). DEHB erkeklerde kızlardan üç kat daha yaygındır. Kızlarda tipik olarak, daha az hiperaktivite ve daha az davranış problemi gözlemlenmektedir ve davranış bozukluğu ve saldırganlık olasılıkları erkeklere göre daha düşüktür (Wender ve Tomb, 2016). DEHB'li küçük çocuklarda aşırı motor aktivite, hareketsiz kalmakta zorlanma gibi belirtiler dikkat çekerken, ilköğretim çağıındaki çocuklarda ise huzursuzluk, kıpır kıpır olma, sınıf ortamında çok konuşma ve akranları ile iletişimde problemler görülmektedir. Bu bireyler ergenlik dönemine geldiğinde ise hiperaktivitede azalma olsa da davranış sorunları, düşük benlik saygısı, dikkatsizlik ve depresyona eğilim gösterme gibi belirtiler devam etmektedir (Lerner ve Johns, 2015). DEHB'li öğrenciler yaşa göre farklı davranışsal problemler sergilerken akademik becerilerde de birçok problem yaşayabilmektedir.

DEHB olan öğrenciler beklenenden daha düşük seviyede akademik performans sergilemektedir (Barry vd., 2002). Dikkatsizlik, hiperaktivite ve dürtüsellik belirtileri gösteren öğrencilerin resmi bir DEHB tanısı olmasa bile zayıf akademik becerilere sahiptirler (Loe ve Feldman, 2007). DSM-5'e göre DEHB'li öğrenciler derslerde ya da etkinlikler sırasında ayrıntıları gözden kaçırma ve dikkatsizce hatalar yapmanın yanı sıra dikkatini sürdürmekte de güçlükler yaşar (APA, 2013). Bu güçlüklerle birlikte DEHB tanısı olan öğrencilerde işleme hızı ve çalışma belleği problemleri okuma becerilerini olumsuz etkilediğinden müdahale programı hazırlanırken okuma becerilerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir (Çelik vd., 2018). Ayrıca DEHB'li öğrencilerin nöropsikolojik yetersizliklerin de etkisi ile dikkatsizlik, yıkıcı ve saldırgan davranışlar, çalışma belleği, planlama ve organizasyon sorunları nedeniyle akademik ortamlarda başarısızlıkla karşılaştıkları düşünülmektedir (Daley ve Birchwood, 2010). DEHB'li öğrencilerin bilişsel profillerinin incelendiği bir araştırmanın bulguları genel zekâ performanslarının yanında bu öğrencilerin sözel potansiyel, görsel potansiyel ve bellek performanslarının norm grubu ile karşılaştırıldığında çok daha düşük olduğu görülmüştür (Cırık vd., 2020).

DEHB'ye sıklıkla okuma, yazma veya matematikle ilgili öğrenme güçlükleri ve diğer davranışsal ve duygusal bozukluklar eşlik etmektedir (Wender ve Tomb, 2016). DEHB'ye eşlik eden ve en sık görülen yetersizlik türünün Özel Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG) olduğu bilinmektedir (Çelik vd., 2018). Ayrıca ÖÖG'nin alt türü olarak okuma bozukluğu olan gruplarda da en sık eşlik eden bozukluğun DEHB olduğu vurgulanmaktadır (Hendren vd., 2018; Willcutt vd., 2013). Benzer şekilde Yazıcı ve Beşenek (2022) tarafından yapılan araştırmada ÖÖG'ye en sık DEHB'nin eşlik ettiği ve incelenen olguların %65,5'inde DEHB olduğu bildirilmektedir.

Günümüzde DEHB'nin geçici bir çocukluk çağı bozukluğu olmadığı, ciddi bir bozukluk olduğu ve belirtilerinin sıklıkla ergenlik ve yetişkin yaşamına kadar devam ettiği ve yaşam boyu sürebileceği kabul edilmektedir (Wender ve Tomb, 2016). DEHB belirtileri, okul öncesinden üniversiteye kadar yaşam boyu akademik kazanımları etkilemektedir (Daley ve Birchwood, 2010). Bu bireylerin eğitim hayatı, sosyal yaşamı ve davranışları DEHB'den etkilenmektedir. Özellikle okul ortamında sınıf görevlerini tamamlamakta zorluk, dikkat sorunları nedeniyle

derslere katılımda güçlük, sosyal etkileşimlerde dürtüsellik, dikkatsizlik ve hiperaktivite nedeni ile zorlanma ve arkadaş edinmede güçlük yaşama bu zorluklara örnektir (Lerner ve Johns, 2015). Bu nedenlerle DEHB'nin birden çok işlev alanı üzerindeki etkisi dikkate alınarak, birden çok tedavi yaklaşımına ihtiyaç duyulabileceği belirtilmektedir (Loe ve Feldman, 2007).

DEHB tedavisinde sıklıkla ilaç kullanımı tavsiye edilmektedir. Ancak ailelerin ilaç kullanımının bağımlılık yapacağı kaygısını yaşamaları nedeni ile tıbbi tedavilere karşı önyargılı yaklaştıkları görülmektedir (Wender ve Tomb, 2016). Tedavinin en önemli aşamasını, çocuk ve ailenin DEHB hakkında bilgilendirilmesinin oluşturduğu, özellikle okul öncesi dönem ve okul çağıının ilk yıllarının tedavi için altın dönem olduğu, tedavinin başarısında hekimin dışında aile ve öğretmenlere de önemli görevler düşmektedir (Öner vd., 2003). Bu nedenle okul temelli müdahaleler DEHB tedavisinin önemli bir parçası olarak görülmektedir (Moore vd., 2016). Ayrıca psikososyal müdahale tedavide ilk seçenek olarak değerlendirilmekle birlikte ilaç tedavisi gerekli görülmektedir (Kutlu ve Binici, 2017). DEHB'li öğrencilerin akademik performansları ve başarı testi sonuçları üzerinde yalnızca ilaçla yürütülen tedaviye kıyasla, multimodal uygulamaların daha yüksek etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Arnold vd., 2020). DEHB'de multimodal müdahale seçenekleri arasında; sınıf içi düzenlemeler, aile eğitimi, sosyal beceri eğitimi, öfke kontrolü eğitimi, aile terapisi, bireysel terapi ve gerektiğinde farmakoterapi yer almaktadır (Abramowitz ve O'Leary, 1991). Hem davranışsal müdahaleler hem de ilaç tedavilerinin kombinasyonunun ciddi DEHB vakalarında daha etkili olabileceği, bununla birlikte uygun yoğunlukta yürütülen davranışsal müdahalelerin kendi başlarına DEHB semptomlarının yönetiminde önemli gelişmeler sağladığı da ifade edilmektedir (Pffner ve DuPaul, 2015). Davranışsal müdahaleler istenen davranışları arttırma ve istenmeyen davranışları azaltmak amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar olup bu uygulamalar ev veya okul gibi herhangi bir ortamda yürütülebilir (Daley vd., 2014). DEHB'de uygun müdahalelerden yararlanabilme açısından, DEHB olan öğrenciler için alınacak eğitsel ve davranışsal tedbirler ile sunulacak hizmetlere yönelik yasal düzenlemeler önem kazanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitimi Yasası (Individuals with Disabilities Education Act [IDEA], 2004) kapsamında DEHB ayrı bir yetersizlik kategorisi olarak değerlendirilmemiştir ve diğer sağlık bozuklukları (Other Health Impairments [OHI]) kategorisine dahil edilmiştir. DEHB'li bireyler bu kategori altında özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (Lerner ve Johns, 2015). Ülkemizde ise özel gereksinimli bireylerin özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi açısından 2019 yılına kadar sağlık kurulu raporu düzenlenirken, bu tarihten itibaren Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama ile DEHB'nin özel eğitim raporu düzenlenen gruptan çıkarıldığı ve bu durumun sonucunda ise bu bireylerin sınıf içi uyarlamalar ile sınav uyarlamalarında ve diğer eğitsel uyarlama ve desteklerden yararlanmada zorluklar yaşayabilecekleri belirtilmektedir (Güller ve Yaylacı, 2021). Millî Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018) incelendiğinde DEHB olan bireylerle ilgili herhangi bir tanım ve açıklamaya rastlanılmamaktadır (MEB, 2018). Ancak güncel çalışmalarda DEHB'li gençlerin akademik ve sosyal alanlarda yaşadığı güçlüklerin kapsamı ve ciddiyeti dikkate alınarak, okul temelli müdahale ve hizmetlerin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Pffner ve DuPaul, 2015). Bu açıdan Müdahaleye Tepki Modeli (Response to Intervention [RtI]) olarak bilinen uygulama ABD'de DEHB riski olan bireyler için hem özel eğitime uygunluğun değerlendirilmesi hem de risk taşıyan öğrencinin genel eğitim sınıfında uygun müdahaleye ulaşması açısından çeşitli aşamalarda yürütülmektedir (Lerner ve Johns, 2015). Ancak mevcut durumda ülkemizde DEHB'li bireylerle ilgili okul temelli sistemli çalışmaların olmadığı ve bu tür uygulamalara gereksinim duyulduğu görülmektedir.

DEHB'li öğrenciler okula uyum açısından çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu öğrenciler okulun sosyal, davranışsal ve akademik bileşenleriyle baş etmede güçlükler yaşamaktadır. Bu kapsamda ilaç tedavisi ve diğer farmakolojik olmayan tedavilerle

karşılaştırıldığında, DEHB'li çocukların desteklenmesi için okul temelli müdahalelerle ilgili daha az kanıt olduğu görülmektedir (Moore vd., 2017). Ayrıca DEHB'ye yönelik müdahalelerde öğretmenlerin rollerine daha fazla odaklanılması gerekmektedir (Dort vd., 2020). Bu açılardan ebeveynleri, öğretmenleri ve DEHB'li öğrencileri içeren çok bileşenli müdahaleler en kapsamlı yaklaşımı sağlamakta ve bu yaklaşımın verimli olacağı düşünülmektedir (Pffiffer ve DuPaul, 2015).

Yapılan araştırmalarda DEHB ile ilgili araştırmaların, çoğunlukla davranış yönetimi ile ilgili müdahale çalışmalarını içerdiği ve DEHB'nin akademik ve eğitimsel sonuçları yerine kısa vadeli davranış sonuçları üzerindeki etkiyi değerlendirmekte olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle DEHB ile ilgili davranışsal müdahalelerin uzun vadeli akademik ve eğitimsel sonuçları üzerindeki etkisinin incelenmesinin önemli olduğu belirtilmektedir (Loe ve Feldman, 2007). Türkiye'de farklı disiplinlerde (eğitim, psikoloji, tıp vb.) DEHB'yi konu alan araştırmalar bulunmaktadır. Eğitim alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde katılımcıların DEHB tanısının uzmanlar tarafından konularak yürütülen araştırmalarla birlikte (Örn; İlik, 2017; Kahveci, 2019; Kaymak Özmen, 2011; Özoğlu ve Yüksel, 2018; Tunçkol, 2019; Uskan, 2011) aynı zamanda çeşitli dikkat testleri ve ebeveyn değerlendirme ölçeklerinden elde edilen veriler kullanılarak da çalışmaların yürütüldüğü belirlenmiştir (Ör: Kula ve Sürücü, 2020; Pişkin, 2015; Usanmaz ve Baysan, 2020). Ancak bazı araştırmalarda herhangi bir tanı belirtilmeden, dikkati güçlendirme müdahalelerine yönelik araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir (Gözalın, 2013; Gözüm, 2017; Gülleci, 2019; Kaymak, 2003; Yayı, 2007).

Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde DEHB'de dikkati geliştirmeye yönelik yapılan araştırmaların yanı sıra DEHB ile ilgili derleme çalışmalarına da rastlanmıştır. Türkiye'de 2000-2012 yılları arasında yürütülen lisansüstü tezlerin incelendiği araştırmada toplam 12 teze ulaşılmıştır. Tezler amaç, yöntem, katılımcılar, veri toplama araçları ve bulgular açısından incelenmiştir. Bu çalışmalar kaynaştırma uygulamalarının gerçekleştirildiği eğitim ortamlarında yapılabilecek uyarlamalar açısından tartışılmıştır (Doğaroğlu, 2013). Başka bir çalışmada Türkiye'de yayın faaliyetlerini sürdüren bilimsel dergilerde 2015-2020 yılları arasında yayınlanmış DEHB ile ilgili yapılmış çalışmaların incelendiği çalışmada ise 129 makalenin içerik analizi yapılmıştır. Bulgular makalelerin büyük bölümünün sağlık alanında gerçekleştirildiğini, çalışma guruplarında 7-18 yaş DEHB'li çocuklar, DEHB'li erişkinler ve DEHB'li çocukların aile ve öğretmenlerinin yer aldığı belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre eğitim ve sağlık alanında multidisiplinler çalışmaları yapılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur (İlik, 2020).

Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmaların çoğunlukla sağlık alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan pek çok araştırmaya rağmen özellikle eğitim alanında DEHB ile ilgili müdahaleler konusunda yeterli düzeyde araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda bu araştırmada 2000-2024 yılları arasında DEHB olan 6-18 yaş arası ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik olarak Türkiye'de gerçekleştirilen eğitim alanındaki müdahale araştırmalarını içeren makale ve tez çalışmalarını incelemek hedeflenmiştir. Çalışmadan elde edilecek sonuçların hem araştırmacıların eğitim alanındaki DEHB müdahaleleri ile ilgili uygulamaları fark etmesini sağlamak hem de uygulamaya yönelik ihtiyaçları belirlemek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle DEHB ile ilgili eğitim alanında yapılan mevcut müdahaleleri belirleyerek, sonuçları etkili olan müdahaleleri ortaya koyarak yeni araştırmalar için öneriler geliştirmek hedeflenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel bir araştırma olup doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Doküman analizi araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek,

sorgulamak ve analiz etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır (O’Leary, 2017). Bu yöntem araştırmacının ihtiyacı olan verilere gözlem ve görüşme gibi teknikleri kullanmaya gerek kalmadan, zaman ve maliyetten tasarruf ederek ulaşmasını sağlayan pratik bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırmada DEHB ile ilgili gerçekleştirilen eğitsel müdahaleleri belirlemek ve etkili olan müdahaleleri ortaya koymak hedeflendiği için belirli bir zaman diliminde yürütülen araştırmaların incelenmesi ile geniş bir veri kaynağına ulaşma imkânı bulunduğu için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırma kapsamında ilgili araştırmaların çalışmaya dâhil edilebilmesi için birtakım ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler; (a) araştırmaların Türkiye’de yürütülmüş olması (b) 2000-2024 yılları arasında yürütülen (1 Ocak 2000-1 Ocak 2024) örgün eğitim kapsamındaki 6-18 yaş arası DEHB’li ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik eğitsel müdahale araştırması olması, (c) araştırmanın katılımcılarının uzman tarafından DEHB tanısı konulan ya da çeşitli değerlendirmelerle DEHB olduğu belirlenen bireylerden oluşması, (d) hakemli dergilerde yayımlanmış araştırma makalesi veya Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezinden ulaşılan yüksek lisans tezi/doktora tezi olması, (e) eğer araştırma tez çalışması ise eğitim bilimleri veya sosyal bilimler enstitülerinde gerçekleştirilmiş olması olarak belirlenmiştir. Sağlık bilimleri enstitülerinde ve sağlık alanında yapılan tedavi, ilaç vb. müdahaleleri içeren araştırmalar ile herhangi bir ölçme ve tanılama yöntemi kullanılmaksızın dikkati normal düzeyde olduğu belirtilen katılımcıları dâhil eden, dikkati güçlendirmeye yönelik yürütülen araştırmalar bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sağlık alanında yapılan araştırmaların yaygın olarak farmakolojik ve tıbbi yöntemler ile komorbid durumları inceleyen araştırmalara yönelik olarak gerçekleştirildiği görüldüğünden bu çalışmaya dâhil edilmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak sağlık alanında hizmet veren uzmanlar tarafından gerçekleştirilen ve eğitsel müdahale kapsamında kabul edilebilecek araştırmaların (ör: sosyal beceri müdahaleleri) dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla; ERIC, EBSCO, Google Akademik, YÖK Tez Merkezi veri tabanlarından; “DEHB”, “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu”, “Dikkat Eksikliği”, “Hiperaktivite”, “Dikkat Eksikliği ve Eğitim”, “DEHB ve ilkokul”, “dikkat ve oyun”, “dikkat bozukluğu”, “dikkat ve sosyal beceri”, “dikkat ve akademik başarı” “ADHD”, “Attention Deficit and Hiperactivity Disorder”, “attention and education” anahtar kelimeleri kullanılarak dâhil etme ölçütlerini karşılayan 11 araştırma makalesi ve dört lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. 2000-2024 yılları arasında yayınlanan bu çalışmalarla ilgili ilk olarak kaynak, çalışmanın amacı, katılımcıların özellikleri, araştırmanın yöntemi, müdahale/ strateji ve bulgular başlıklarında betimsel olarak incelenerek kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler ise bulgular bölümünde tablolar halinde sunulmuştur (Tablo 1, Tablo 2). Ayrıca bulgular bölümünde çalışmaların yıllara ve araştırma yöntemlerine göre dağılımları grafiklerle verilmiştir. Son olarak araştırmanın amaçlarına göre dağılımları açısından elde edilen veriler sunulmuştur.

Güvenirlilik açısından verilerin toplanması sürecinde her iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak belirtilen anahtar sözcüklerle aynı veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Taramalar sonucunda dahil etme ölçütlerini karşılayan araştırmalara ulaşılması durumu karşılaştırılmış ve aynı araştırmalara ulaşılması nedeniyle güvenirlilik %100 olarak belirlenmiştir. Araştırmaların kategorilere ayrılması sürecinde oluşturulan alt başlıklar tablo haline getirilmiş ve her iki araştırmacı birbirinden bağımsız olarak araştırmaları analiz etmiştir. Aynı zamanda verilerin ilgili kategorilere yerleştirilmesi sürecinde veri kaynağı tekrarlı bir şekilde gözden geçirilmiş ulaşılan bulgular her iki araştırmacının ortak kararı düzenlenmiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlilik açısından oluşturulan tablolardaki veriler karşılaştırılmış ve her iki araştırmacı tarafından oluşturulan tablolardaki verilerin hem kendi içinde hem de veri kaynağı ile uyumlu olduğu görülmüştür.

3. Bulgular

6-18 yaş arası DEHB olan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik uygulanan eğitsel müdahaleleri inceleyen bu çalışmada 2000-2024 yılları arasında Türkiye’de yapılmış toplamda 15 araştırmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmalar makale ve tez olarak ayrı tablolar halinde “çalışmanın yılı”, “amaç”, “katılımcı özellikleri (sınıf düzeyi, yaş, sayı, cinsiyet, tanı)”, “araştırma yöntemleri”, “kullanılan müdahale/ stratejiler” ve “bulgular” olmak üzere başlıklar oluşturularak Tablo 1’de makaleler, Tablo 2’de ise tezler belirtilen başlıklarda açıklanarak özet halinde verilmiştir.

Tablo 1.**DEHB Olan Öğrencilere Yönelik Yapılan Müdahale Araştırmaları (Makaleler)**

Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Kaymak Özmen, 2011	DEHB'de çok yönlü eğitim uygulamalarının etkisini belirlemek	Özel eğitim okulu 1.sınıf 7 yaş 8 aylık 1 Erkek DEHB tanılı	Karşılaştırmalı Denekli Araştırma	Tek Ebeveyn eğitimi (7 oturum, haftada bir kez 3 saat) Öğretmen eğitimi (7 oturum, haftada bir kez 3 saat) Dikkat eğitimi (13 haftalık; Dikkatle bakma, gördüklerini tasvir etme, dikkatle dinleme ve dinlediklerini anlatma, algıladıkları şeyleri yeniden tasvir etme, tepkilerini erteleyebilme (düşünmek, plan yapmak) gibi temel beceriler üzerinde çalışma yapılmıştır.	"H.'nın günlük yaşamdaki problemleri davranışları hem evde hem okulda azalmıştır. Ebeveynlerden alınan veriler; ev ödevlerini yapma, yönergeleri dinleme, gibi becerilerde ilerlemeler olduğunu, öğretmenden alınan veriler; aktivite sırasında sakin kalma, derse katılım ve başarı olarak okuldaki günlük davranışlarına ilişkin becerilerde ilerlemeler olduğunu göstermiştir. Bulgular genel olarak ebeveyn müdahalesinden sonra, öğrencide ilerlemeler olduğunu göstermiştir.
İlik, 2017	DEHB'li öğrencilere uygulanan bireysel dikkat geliştirme eğitiminin, dikkat toplama becerilerine ve sınıf içi etkinliklerine etkisini belirlemek	İlkokul 4. Sınıf 32 öğrenci Deney grubu (8K/8E) Kontrol grubu (9K/7E) DEHB tanılı kaynaştırma öğrencileri ve 14 öğretmen (10K/4E)	Karma Yöntem araştırması (Nitel ve nicel yöntemler, öntest sontest kontrol gruplu deneysel desen)	10 haftalık dikkati güçlendirme ve hafızayı geliştirme, dikkat iyileştirme ve toplama becerisini geliştirici etkinlikler uygulanmıştır.	Nicel bulgulara göre; bireyselleştirilmiş dikkat geliştirme eğitiminin dikkat becerilerini anlamlı düzeyde arttırdığı belirlenmiştir. Nitel bulgulara göre öğretmenler, DEHB'li öğrencilerin büyük çoğunluğunun eğitim öncesi ve sonrası ile karşılaştırıldığında hem dikkat süresinin hem de eğitim performansının arttığını belirtmişlerdir.
Özoğlu ve Yüksel, 2018	DEHB'li ilkokul öğrencilerine uygulanan duygusal okuryazarlık programının duygusal zekâ ve dikkat beceri düzeylerine etkisini belirlemek	İlkokul 3.ve 4. Sınıf düzeyinde 16 öğrenci; (deney grubu 8/kontrol grubu 8) 9-10 yaş DEHB tanılı	Öntest-sontest eşleştirilmiş kontrol gruplu yarı deneysel desen	"Duygusal Okuryazarlık Programı" deney grubundaki 8 öğrenciye 10 hafta boyunca her oturumda 120 dakika uygulanmıştır.	Bulgular programın katılımcıların duygusal zekâ düzeyleri üzerinde pozitif yönde bir etkisi olmasına rağmen dikkat becerileri üzerinde bir etkisi olmadığını göstermiştir.

Tablo 1. (Devam)

Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Kahveci, 2019	Üç farklı tekrarlı okuma stratejisinin DEHB olan bir öğrenci üzerindeki etkililiğini belirlemek	5.sınıf 12 yaş 1 katılımcı Erkek DEHB tanılı	Karşılaştırmalı tek denekli araştırma/uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar	Uygulamada tekrarlı okuma, öğretmenin ilk okumayı yaptığı tekrarlı okuma ve hece çalışması sonrası tekrarlı okuma yaklaşımları aynı oturumda dönüşümlü olacak şekilde kullanılmıştır. Uygulama haftanın yedi günü ve yaklaşık üç saat olacak şekilde yürütülmüştür. Müdahale kapsamında üç farklı türdeki (değiştirme, gruplama ve karşılaştırma) sözlü toplama ve çıkarma problemlerini çözmek, kavramları ve prosedürleri öğretmek için video tabanlı (POVM) öğretim, şema tabanlı sözlü problem çözme ve akran öğretimi ile birleştirilerek gerçekleştirilmiştir.	Katılımcının dakikada okuduğu doğru kelime sayısının arttığı ve okuma hatalarının azaldığı, okuma akıcılığının geliştiği belirlenmiştir. Ayrıca bulgular sınıf içindeki uyumsal davranışlarının da olumlu şekilde etkilendiğini göstermektedir. Bulgular dönüştürülen uygulamalardan hece çalışması sonrası tekrarlı okuma yönteminin daha etkili olduğunu göstermiştir.
Kahveci ve Altun, 2019	DEHB'li öğrencilere matematikte sözlü problem çözme öğretimi için odaklanan bakışla video model (point-of-view video modeling [POVM]) ve şema temelli öğretimin etkililiğini değerlendirmek.	4. sınıf 2E/1K 3 katılımcı DEHB tanılı Akran öğretimi için 3 öğrenci	Tek denekli araştırma/Denekler arası çoklu yoklama modeli	Müdahale kapsamında üç farklı türdeki (değiştirme, gruplama ve karşılaştırma) sözlü toplama ve çıkarma problemlerini çözmek, kavramları ve prosedürleri öğretmek için video tabanlı (POVM) öğretim, şema tabanlı sözlü problem çözme ve akran öğretimi ile birleştirilerek gerçekleştirilmiştir.	Tüm katılımcılar 11 oturumda üç farklı türde toplama ve çıkarma probleminin nasıl çözüleceğini başarıyla öğrendiler. Bulgular DEHB'li öğrencilerin POVM, Şema Tabanlı Öğretim ve Akran Öğretimi birleştiren müdahaleden faydalandıklarını ve aynı zamanda beceriyi müdahale bittikten birkaç hafta sonra da sürdürerek beceriyi akranlarına öğretebildiklerini göstermiştir.
Çakıcı ve Kök 2019	DEHB'li öğrencilerin görsel algılarına bazı oyunların etkilerini incelemek	2., 3. ve 4. sınıf düzeyinde 8-11 yaş 96 öğrenci (42K/54E) (Deney grubu 48, Kontrol grubu 48) DEHB Tanılı	Nicel araştırma Öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen	3 deney grubu oluşturulmuştur. Akıl oyunları grubunda 16 farklı oyun etkinliği, bilgisayar oyunu grubunda 4 farklı etkinlik ve 3. grupta mikado oyunu uygulanmıştır. Bu oyunlar 10 hafta boyunca haftada üç ders 40 dakikalık oturumlar şeklinde gerçekleştirilmiştir.	Bender Gestalt Görsel Motor Algılama (BGGMA) testi sonuçlarına göre deney grubunda uygulanan oyunların görsel motor algılama becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar uygulanan oyun türünün BGGMA testi puan ortalamaları üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığını göstermiştir.

Tablo 1. (Devam)

Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Kula ve Sürücü, 2020	Dikkat becerisi geliştirmeye dayalı programın dikkat eksikliği olan ilkokul öğrencileri üzerindeki etkisini incelemek	4. sınıf 10 öğrenci (7K/3E) 9-9 yaş 11 ay arası d2 Dikkat Testi sonucunda dikkat eksikliği olan öğrenciler	Nicel Araştırma Tek grup öntest- sontest	13 oturumluk Dikkat Becerisi Geliştirme Programı uygulanmıştır. Seçici dikkat, görsel dikkati geliştirme, zihinsel çaba isteyen etkinliklere karşı sabırlı olma becerisi, yazım yanlışlarını düzeltme, metin okuma gibi etkinliklerle müdahale uygulanmıştır. Uygulama haftada bir kez ve 40 dk. olarak yürütülmüştür.	Bulgular katılımcıların seçici dikkat ve kavrama hızı puanlarında artış olduğunu göstermektedir. Ayrıca sürdürülebilir dikkat açısından sontestte öğrencilerdeki dikkat salınımı (dikkatin farklı yönlere kayması) önteste göre önemli oranda azalmıştır. Bu açıdan sürdürülebilir dikkatleri artmıştır.
Usanmaz ve Baysan, 2020	Sosyal bilgiler dersinde dikkat eksikliği bulunan öğrencilerin dersi etkili dinleme becerilerini geliştirmek	4. sınıf 10 öğrenci (1K-9E) Coners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği sonucuna göre belirlenen öğrenciler.	Nitel Araştırma Eylem araştırması	Rol yapma yöntemi ile sekiz hafta 24 ders saati müfredata uygun olarak konular işlenerek müdahale gerçekleştirilmiştir.	Conner's DEHB formuna göre katılımcıların çalışma öncesi ve sonrası başarı testleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak bu durumun katılımcı sayısının azlığı ile ilişkili olabileceği de belirtilmiştir.
Çakıcı, 2021	DEHB olan öğrencilerin planlama becerisi ve ahlaki olgunluklarına popüler oyunların etkisini incelemek	8-11 yaş 96 öğrenci (42K/54E) (Deney grubu 48, Kontrol grubu 48) DEHB Tanılı	Nicel Araştırma Öntest- sontest kontrol gruplu yarı deneySEL desen	Deney grubunda; Akıl oyunları grubu (1. Grup), Mikado Oyunu Grubu (2. Grup), Bilgisayar Oyunu Grubu (3. Grup) olmak üzere haftanın üç günü bir saatlik eğitim yapılmıştır. Uygulama iki ay ve 30 ders saati olarak gerçekleştirilmiştir. Uygulamada dikkat, organizasyon, hafıza, dürtü kontrolü, geometrik zekâ, strateji kurma ve problem çözme alanlarında etkili olabilecek toplam 16 farklı akıl oyunu uygulanmıştır.	Test sonuçlarına göre gerçekleştirilen uygulama ile planlama, strateji geliştirme, problem çözme, çalışma belleği ve yanlış olanı engellemede etkili sonuçlar elde edilmiştir. Ancak deney grubundaki oyunlardan hangisinin daha etkili olduğu ile ilgili olarak oyunlar arasında etki açısından herhangi bir farklılık olmadığı belirtilmiştir. Araştırmanın ikinci boyutunda DEHB olan öğrencilerin ahlaki olgunluklarına ilişkin bulgular deney ve kontrol grupları arasında herhangi bir farklılaşma olmadığını, uygulamanın bu alanda etkisiz olduğunu göstermiştir.

Tablo 1. (Devam)

Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Cesur ve Köksal Akyol, 2022	DEHB'li öğrencilere Bireyselleştirilmiş Algısal Gelişim Destek Programının (BAGDP) DEHB'nin semptomlarına, öğrencilerin algılama becerilerine ve aile işlevselliğine etkilerini incelemek	İlkokul 2.3.sınıf, 7-10 yaş 11 öğrenci (deney grubu 5E, kontrol grubu 5E/1K) ve bu öğrencilerin anneleri, Uzman tarafından DEHB tanılı.	Karma Yöntem, Eş Zamanlı İç İç Desen (Nicel+Nitel) (Nicel boyutta öntest -sontest kontrol gruplu desen, nitel boyutta durum çalışması.)	BAGDP geliştirilerek ev merkezli bir uygulama yürütülmüştür. BAGDP'de Kas ve Nefes Egzersizleri ile Rahatlama Etkinlikleri, Duyusal Algılama, Bilişsel Algılama ve Duyusal Algılama Destek Etkinlikleri olmak üzere dört farklı alanda 118 etkinlik hazırlanmıştır. Uygulama sırasında dört alandan birer etkinliğin olması sağlanmıştır. Her oturum 100-120 dakika olarak uygulanmış ve toplam 18 oturum gerçekleştirilmiştir.	BAGDP programının deney grubundaki öğrencilerin Duyusal, Bilişsel ve Duyusal Algılama puanları ile Karşı Gelme, Bilişsel Problemler, Dikkatsizlik ve DEHB İndeksi alt ölçek puanlarında anlamlı farklar olduğu ve programın etkili olduğu görülmüştür. Programın aile işlevselliği alt boyutlarında da etkili olduğu görülmüştür. Programın her öğrencinin bireysel gereksinimlerine göre oluşturulması ve BAGDP'nin dört etkinlik alanındaki etkinliklerle desteklenmesi ile DEHB semptomlarında olumlu etki oluşturduğu görülmüştür.
Kavurma, 2023	DEHB'li öğrencilerde sosyal beceri eğitiminin yaşam kalitesine etkisini incelemek	8-12 yaş 15 öğrenci (7K/8E) Uzman tarafından DEHB tanılı	Nicel Araştırma Tek grup öntest-son test	12 oturumluk, haftada bir gün bireysel olarak sosyal beceri eğitimi seansları uygulanmıştır. İlişki Başlatma Sürdürme Becerileri, Duyulara Yönelik Beceriler, Saldırgan Davranış ve Dürtülerle Başa Çıkma Becerileri ve Plan Yapma olmak üzere toplamda dört alanda çalışma yapılmıştır.	Bulgular uygulamanın öğrencilerin yaşam kaliteleri, iletişim başlatma ve sürdürme, saldırgan davranış ve dürtülerle başa çıkma becerilerinde anlamlı ölçüde olumlu etkisi olduğunu ancak duygulara yönelik becerilerle, planlama ve zaman yönetimi açılarından anlamlı düzeyde etkisi olmadığını göstermektedir.

Tablo 2.*DEHB Olan Öğrencilere Yönelik Yapılan Müdahale Araştırmaları (Tezler)*

Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Uskan, 2011	DEHB'li 8-10 yaşındaki çocukların dikkat becerilerini geliştirmeye dayalı programın etkililiğini belirlemek	8-10 yaş arası 30 Deney (17K/13E) 30 Kontrol (14K/16 E) grubu olmak üzere 60 kişi DEHB tanılı.	Nicel araştırma Öntest-sontest deneysel desen	Uygulama beş günlük set halinde dört haftalık toplam 20 oyun programından oluşmaktadır. Hafta içi beş gün, günde 30 dakikalık uygulama anneler tarafından gerçekleştirilmiştir.	Uygulanan program sonucunda, programı alan çocukların, programı almayan çocuklara göre dikkat süreçlerinde olumlu yönde ilerlemeler olduğu belirlenmiştir.
Pişkin, 2015	Dikkat toplama eğitiminin ilkökul 2. sınıf öğrencilerinin dikkat toplama becerilerinin gelişimine etkisini belirlemek	2. sınıf 40 öğrenci 20 Deney (10K/10E) 20 Kontrol grubu Burdon Dikkat Testine göre belirlenen öğrenciler	Nicel araştırma Öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen	Dikkat geliştirici etkinlikler, gevşeme egzersizleri ve oyunlardan oluşan 'Dikkat Toplama Becerisini Geliştirici Etkinlikler' uygulanmıştır. Deney grubundaki öğrenciler 6/7 kişilik gruba ayrılarak her gruba haftada bir 40 dk. 8 oturum çalışılmıştır.	Bulgular çocuklara verilen dikkat toplama eğitiminin çocukların dikkat toplama becerilerini geliştirmede etkili olduğu göstermektedir.
Tunçkol, 2019	DEHB'li çocukların bazı bilişsel süreçlerini arttırmada eğitim programının etkililiğini belirlemek	7-11 yaş 24 öğrenci, DEHB tanılı	Nicel araştırma Öntest-sontest deneysel desen	Katılımcılar; Dikkat (D), Kısa Süreli Bellek (KSB) ve Çağrışımsal bellek (ÇB) olmak üzere üç ayrı gruba ayrılmıştır. 1. hafta her grup için öntest, 2. hafta ise eğitim uygulanmıştır. Eğitim sırasında her grupta 30 dakikalık dört etkinlik gerçekleştirilmiştir. 3. hafta eğitim devam etmiştir. 4. hafta ise 1. hafta yapılan değerlendirmeye benzer bir son-test yapılmıştır.	Bulgular dikkat, kısa süreli bellek ve çağrışımsal bellek eğitimi almış olmanın toplam performans açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir.

Tablo 2 (Devam)

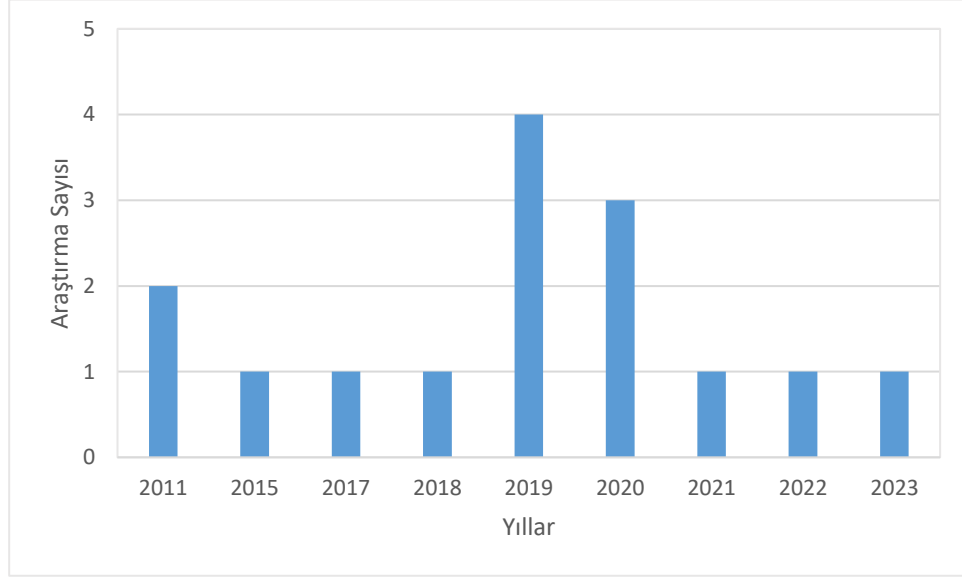
Kaynak	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Müdahale/Strateji	Bulgular
Uzuner, 2020	DEHB'li öğrencilerin dikkat, üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde oryantiringin etkisini incelemek.	İlkokul 4. Sınıf 9-10 yaş 8 öğrenci (4K/4E) DEHB tanılı	Karma Yöntem, İç İçe Karma Yöntemler Deseni (Nicel boyutta tek grup öntest-sontest, Nitel boyutta durum çalışması)	Oryantiring (yön bulma becerileri ile zamana karşı yarışarak harita üzerinde verilen hedefleri en kısa sürede bulma) etkinliği 4 hafta boyunca 60 dakika olacak şekilde planlanmış ve bütün öğrenciler toplamda 12 kez oryantiring yapmıştır.	Bulgular oryantiringin DEHB'li öğrencilerin dikkat, üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerine ilişkin algıları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. d2 Dikkat testi sonuçları öğrencilerin hata yapmadan doğru işaretlediği TN-E puanı boyutunda anlamlı bir fark olduğu ancak testin diğer boyutları incelendiğinde; öğrencilerin performansında olumlu yönde ilerlemeler olsa da istatistiksel olarak anlamlı bir değişim olmadığı belirlenmiştir. Bulgular öğrencilerin üstbilişsel farkındalıklarının ve problem çözme becerilerinin gelişmesinde oryantiringin olumlu etkileri olduğunu göstermiştir.

3.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımları

DEHB' li 6-18 yaş arası öğrencilere yönelik 2000-2024 yılları arasında yapılan araştırmalar incelendiğinde; 2011 yılında iki, 2015 yılında bir, 2017 yılında bir, 2018 yılında bir, 2019 yılında dört, 2020 yılında ise üç, 2021 yılında bir, 2022 yılında bir ve 2023 yılında bir müdahale araştırması yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1.

DEHB Olan 6-18 Yaş Arası Öğrencilere Yönelik Müdahale Araştırmalarının Yıllara Göre Dağılımları

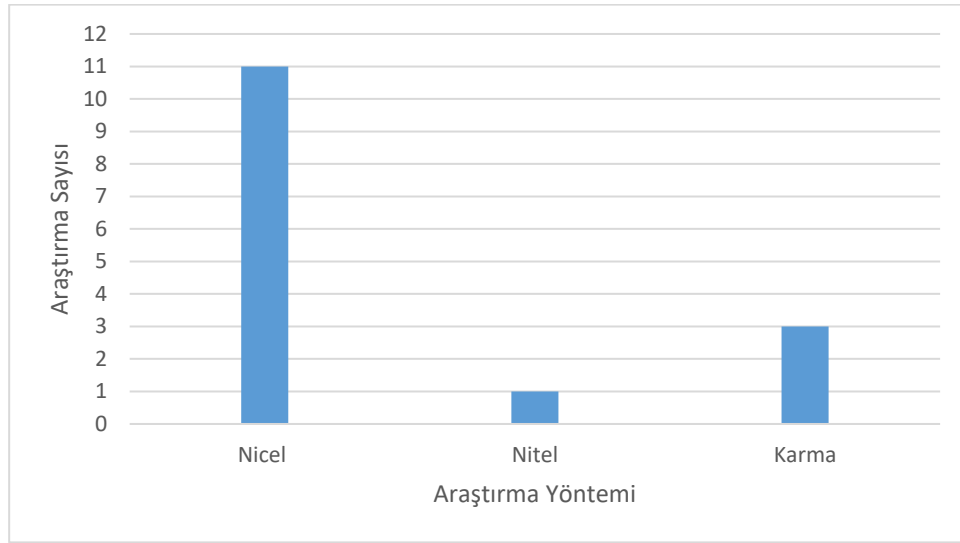
Şekil 1'de görüldüğü gibi 2011 yılından önce dahil etme ölçütlerini karşılayan herhangi bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Ayrıca araştırma sayısının en yüksek olduğu yılın 2019 yılı olduğu belirlenmiştir.

3.2. İncelenen Araştırmaların Yöntemlerine İlişkin Bulgular

DEHB olan 6-18 yaş arası öğrencilere yönelik 2000-2024 yılları arasında yapılan müdahale çalışmalarının araştırma yöntemleri incelendiğinde; bu çalışmalarda kullanılan yöntemler üç kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler nicel, nitel ve karma araştırma yöntemleri olarak belirlenmiştir. DEHB olan öğrencilere yönelik müdahalelerin araştırma yöntemleri ile ilgili bilgiler Şekil 2'de paylaşılmıştır.

Şekil 2.

DEHB Olan 6-18 Yaş Arası Öğrencilere Uygulanan Müdahale Çalışmalarının Araştırma Yöntemleri

Şekil 2’de görüldüğü gibi nicel araştırma yöntemlerinden deneysel ve yarı deneysel modellerin kullanıldığı toplam 11 araştırmaya rastlanılmıştır (Çakıcı ve Kök, 2019; Çakıcı, 2021; Kavurma, 2023; Kula ve Sürücü, 2020; Özoğlu ve Yüksel, 2018; Pişkin, 2015; Tunçkol, 2019; Uskan, 2011). Nicel araştırma yöntemlerinden tek denekli araştırma modellerinin kullanıldığı üç çalışmada ise karşılaştırmalı tek denekli araştırma modeli, karşılaştırmalı tek denekli araştırma modellerinden uyarlanmış dönüşümlü uygulamalar ve denekler arası çoklu yoklama modellerinin kullanıldığı görülmektedir (Kahveci,2019; Kahveci ve Altun, 2019; Kaymak Özmen, 2011). Nitel araştırma kategorisinde ise bir eylem araştırması yer almaktadır (Usanmaz ve Baysan, 2020). Karma yöntem araştırması kategorisinde ise üç araştırma olduğu belirlenmiştir (Cesur ve Köksal, 2022; İlik, 2017; Uzuner, 2020). Karma yöntem araştırmalarında nicel boyutta öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen ve tek grup öntest-sontest deseni kullanılırken, nitel boyutta ise durum çalışması kullanılmıştır.

3.3. Çalışmaların Amaçlarına Göre Dağılımları

DEHB’li 6-18 yaş arası öğrencilere yönelik 2000-2024 yılları arasında yapılan müdahale araştırmaları amaçlarına göre incelendiğinde; DEHB’li öğrencilere uygulanan müdahalelerin dikkatin temel unsurları üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar ve çeşitli yöntemlerden oluşan programların akademik ve sosyal becerilere etkisini inceleyen araştırmalar olarak iki gruba ayrılmıştır.

3.3.1. Müdahalelerin Dikkatin Temel Unsurları Üzerindeki Etkilerini İnceleyen Araştırmalar

DEHB’li öğrencilere uygulanan müdahalelerin dikkatin temel unsurları üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar değerlendirildiğinde; dokuz çalışmanın bu kategoride yer aldığı görülmektedir (Çakıcı ve Kök, 2019; Çakıcı, 2021; Cesur ve Köksal Akyol,2022; İlik,2017; Kula ve Sürücü, 2020; Pişkin,2015; Tunçkol, 2019; Uskan, 2011; Uzuner,2020). Bu çalışmalarda müdahalelerin; görsel algı becerileri (Çakıcı ve Kök, 2019), planlama, strateji geliştirme, problem çözme, çalışma belleği ve ketleme becerileri (Çakıcı, 2021), duyuşsal ve bilişsel algılama ve duyuşsal algılama becerileri (Cesur ve Köksal Akyol, 2022), dikkati ve hafızayı güçlendirme (İlik, 2017), seçici dikkat, görsel dikkat geliştirme, zihinsel çaba isteyen etkinliklere karşı sabırlı olma, yazım yanlışlarını düzeltme (Kula ve Sürücü, 2020), dikkat geliştirici etkinlikler, gevşeme egzersizleri ve oyun programları (Pişkin, 2015), dikkati, kısa süreli belleği ve çağrışimsal belleği

geliştiren uygulamalar (Tunçkol, 2019) ile dikkat, üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerini geliştirmeye (Uzuner, 2020) yönelik uygulamaların dâhil edildiği müdahaleler olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların özellikleri açısından incelendiğinde; sınıf düzeylerinin ilkökul birinci sınıf ile dördüncü sınıf arasında olduğu, yaşlarının 7 ile 12 yaşları arasında değiştiği ve katılımcı sayılarının ise en az 10 en çok 96 olduğu belirlenmiştir. Bu bireyler DEHB tanısı alma durumlarına göre değerlendirildiğinde ise katılımcıların klinik olarak tanılanarak dâhil edildiği yedi araştırmanın olduğu, iki çalışmada ise d2 dikkat testi sonuçları (Kula ve Sürücü, 2020) ve Burdon Dikkat Testi (Pişkin, 2015) aracılığı ile değerlendirilerek katılımcıların belirlendiği görülmüştür. Çalışmalardan elde edilen bulgular incelendiğinde; deney grubuna uygulanan üç farklı oyunun öğrencilerin görsel motor algılama becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu (Çakıcı ve Kök, 2019), oyun etkinliklerinin planlama, strateji geliştirme, problem çözme, çalışma belleği ve yanlış olanı engellemede (ketleme) etkili sonuçları olduğu (Çakıcı, 2021), BAGDP uygulamasının duygusal, bilişsel ve duygusal algılama puanları ile karşı gelme, bilişsel problemler, dikkatsizlik ve DEHB indeksi alt ölçek puanlarında anlamlı farklar oluşturduğu (Cesur ve Köksal, 2022), dikkati ve hafızayı güçlendirmeye yönelik uygulanan programın katılımcıların dikkat ve odaklanma becerilerini anlamlı düzeyde arttırdığı (İlik, 2017), dikkat becerisi geliştirme programının sonuçlarına göre, katılımcıların seçici dikkat, kavrama hızı, konsantrasyon performansı ve sürdürülebilir dikkat açılarından performanslarında artış olduğu (Kula ve Sürücü, 2020), dikkat toplama becerisini geliştirici etkinliklerin katılımcıların dikkat becerilerini geliştirmede etkili olduğu (Pişkin, 2015), dikkat, kısa süreli bellek ve çağrışımsal bellek eğitimi almış olmanın katılımcıların toplam performansı açısından anlamlı bir farklılık göstermediği (Tunçkol,2019), oyun programının katılımcıların dikkat süreçlerinde olumlu etkileri olduğu (Uskan, 2011) belirlenmiştir. Son olarak Uzuner (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın bulguları oryantiringin DEHB olan öğrencilerin dikkat, üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerine ilişkin algıları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir.

3.3.2. Müdahalelerin Akademik ve Sosyal Becerilere Etkisini İnceleyen Araştırmalar

DEHB olan öğrencilere uygulanan ve çeşitli yöntemlerden oluşan programların akademik ve sosyal becerilere etkisini inceleyen çalışmalar incelendiğinde; altı çalışmanın bu kategoride yer aldığı görülmektedir (Kahveci, 2019; Kahveci ve Altun, 2019; Kavurma, 2023; Kaymak Özmen, 2011; Özoğlu ve Yüksel, 2018; Usanmaz ve Baysan, 2020). Bu çalışmalarda müdahale yöntemlerinin; ebeveyn, öğretmen ve DEHB olan öğrenciye yönelik dikkat eğitimi (Kaymak Özmen, 2011), tekrarlı okuma stratejisi müdahalesi (Kahveci, 2019), odaklanan bakışla video model, akran eğitimi müdahalesi (Kahveci ve Altun, 2019), sosyal beceri eğitimi (Kavurma, 2023), duygusal okur yazarlık becerisini geliştirme programı ile duygusal zeka ve dikkati destekleme (Özoğlu ve Yüksel, 2018) ve rol yapma yöntemi (Usanmaz ve Baysan, 2020) kullanılarak müdahalelerin uygulandığı belirlenmiştir. Katılımcıların özellikleri açısından incelendiğinde; sınıf düzeylerinin birinci sınıf ile beşinci sınıf arasında değiştiği, yaşlarının 7 ile 12 yaş arasında değiştiği, DEHB tanısının beş çalışmada (Kahveci, 2019; Kahveci ve Altun, 2019; Kavurma, 2023; Kaymak Özmen, 2011; Özoğlu ve Yüksel, 2018) klinik olarak bir uzman tarafından konulduğu, bir çalışmada (Usanmaz ve Baysan, 2020) ise Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği aracılığı ile değerlendirilerek katılımcıların araştırmaya dahil edildiği belirlenmiştir. Katılımcı sayılarının ise en az bir en çok 16 arasında olduğu görülmüştür. Araştırmaların bulguları incelendiğinde; tekrarlı okuma stratejilerinin okuma akıcılığını geliştirdiği (Kahveci, 2019), odaklanan bakışla video model ile akran eğitimi müdahalelerinin katılımcıların matematiksel sözlü problem çözme becerilerindeki gelişmeyi desteklediği (Kahveci ve Altun,2019), sosyal beceri eğitiminin psikososyal işlevsellikte, iletişim başlatma ve sürdürme, saldırgan davranış ve dürtülerle başa çıkma becerilerinde anlamlı ölçüde olumlu etkiye sahipken, duygulara yönelik becerilerle, planlama ve zaman yönetimi açılarından ise anlamlı bir farklılık bulunmadığı (Kavurma, 2023), ebeveyn, öğretmen ve DEHB olan bireye yönelik dikkat eğitiminin ev ödevleri, yönerge dinleme, derse katılım ve başarı açılarından

değerlendirildiğinde katılımcının becerilerinde ilerlemeler olduğu (Kaymak Özmen, 2011), DEHB olan çocuklara uygulanan duygusal okuryazarlık programının katılımcıların duygusal okur yazarlık becerilerine etkisinin olduğu belirlenirken dikkat becerilerine etkisinin olmadığı (Özoğlu ve Yüksel, 2018) belirlenmiştir. Son olarak Usanmaz ve Baysan (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise rol yapma yönteminin etkisi incelenmiş ancak katılımcıların çalışma öncesi ve sonrası başarı testleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 2000-2024 yılları arasında 6-18 yaş arası örgün eğitim kapsamındaki DEHB olan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik müdahalelerin yer aldığı 15 araştırma incelenmiştir. Araştırma bulguları DEHB olan öğrencilere örgün eğitim kapsamında gerçekleştirilen eğitsel müdahalelerin olduğu araştırmaların sınırlı olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçları incelendiğinde 2000-2024 yılları arasında DEHB tanısı olan bireylere yönelik müdahalelerin yer aldığı araştırmalara özellikle 2011 yılından sonra rastlanılmış olması dikkat çekici bir bulgudur. Bu bağlamda 2000-2010 yılları arasında dâhil etme ölçütlerini karşılayan herhangi bir eğitsel müdahale çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu bulgu Doğaroğlu (2013) tarafından yapılan incelemeden elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Doğaroğlu (2013) araştırmasında 2000-2012 yılları arasında Türkiye’de DEHB ile ilgili yürütülen 12 araştırma incelemiş ve araştırmanın bulgularına göre DEHB olan bireylere ilişkin sınıf içinde, okulda veya ev ortamında yapılabilecek eğitsel ve davranışsal uyarlamalara dair bilgi veren çalışmalara ihtiyaç olduğu ve bu özelliklerde olan bir çalışmaya rastlanılmadığını belirtmiştir.

Araştırmaların yöntemlerine göre dağılımları incelendiğinde çoğunun deneysel araştırma olduğu görülmektedir. Bu araştırmalarda müdahale uygulamalarının etkililiğinin incelenmesi nedeni ile deneysel modellerin daha çok tercih edildiği düşünülebilir. Ayrıca bir araştırmanın nitel eylem araştırması, üç araştırmanın karma yöntem araştırması olduğu belirlenmiştir. French ve diğerleri (2019) derleme çalışmalarının sonucunda dahil ettikleri birçok araştırmanın nicel olduğunu ancak karma yöntem araştırmalarının DEHB ile ilgili faktörleri belirlemede daha faydalı olabileceğini ve DEHB açısından nicel yöntemlerle ulaşılması zor olan kişisel inançlar, farkındalıklar ve deneyimler hakkında bilgi sahibi olmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Bu bilgilerden hareketle müdahalelerin etkilerini yalnızca DEHB olan öğrenciler açısından değerlendirmekle kalmayıp aynı zamanda aile ve öğretmen gözlem ve görüşlerinin de dahil edilebileceği nitel ve karma yöntemle gerçekleştirilen araştırmaların artırılması gerektiği söylenebilir. Alan yazında müdahale çalışmalarının kısa vadeli davranış sonuçlarını incelemek yerine uzun vadeli akademik ve eğitimsel sonuçları incelemesinin önemli olduğunu belirtilmektedir (Loe ve Feldman, 2007). Bu bağlamda müdahalelerin uzun süreli etkilerini değerlendiren boylamsal araştırmalara da gereksinim duyulduğu düşünülebilir.

Sınıf düzeyleri incelendiğinde örgün eğitim kapsamına giren ve DEHB tanısı olan öğrencilerle yürütülen müdahale çalışmaların 1. ve 5. sınıf arasındaki öğrencilere yönelik olarak gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçları özellikle ilkökul dönemine yönelik olarak müdahale araştırmalarının yapıldığını göstermektedir. Araştırmacılar bu öğrencilerdeki DEHB semptomlarının seyri dikkate alınarak deneysel olarak desteklenen müdahalelerin özellikle ilkökul yıllarında erken dönemde uygulanmasının bir gereklilik olduğunu ve erken tanı ve müdahalenin bu çocukların okul, sosyal ve aile işlevlerinde iyileşmeyi destekleyeceği, sonraki yıllarda ise daha yoğun hizmetlere olan gereksinimin azalabileceğini öngörmektedirler (DuPaul vd., 2011; DuPaul ve Stoner, 2014). Benzer şekilde Danielson vd. (2018) ergenlerin davranışsal tedavi alma olasılığının daha düşük olduğunu, Sibley vd. (2014) ise etkisiz veya uygun olmayan müdahalelerin ergenlikteki bireylerin zaten sınırlı düzeyde olan tedavi motivasyonunun tükenmesine neden olabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle ergenliğin, DEHB semptomlarının ve bozukluklarının uzun süreli tedavisi için özellikle kritik bir dönem olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde erken dönemde müdahale anlamında

yapılacak çalışmaların önem kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan ülkemizde müdahalelerin ilkökul dönemine yoğunlaştığı, ortaöğretim kademesinde DEHB tanısı olan öğrencilere yönelik eğitsel müdahaleyi içeren çalışmalara rastlanılamamış olması da dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında DEHB olan öğrencilere uygulanan müdahaleler, dikkatin temel unsurları üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar ile DEHB olan öğrencilere çeşitli yöntemlerden oluşan müdahalelerin akademik ve sosyal becerilere etkisini inceleyen araştırmalar olarak iki başlıkta incelenmiştir. Sonuç olarak müdahalelerin dikkatin temel unsurlarına yönelik uygulamalar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde DEHB'li öğrencilere yönelik olarak akademik beceriler, sosyal beceriler, ev ödevleri gibi çok bileşenli müdahalelerin DEHB'li çocuklar ve ergenler üzerinde olumlu etkileri olduğu, özellikle kanıta dayalı davranışsal yaklaşımların uygulanması ve yaygınlaştırılması konusunda ilerlemeler olduğu belirtilmektedir (Pfiffner ve DuPaul, 2015). Bu açıdan incelenen müdahale araştırmalarından iki araştırmada çok bileşenli bir müdahaleye yer verildiği görülmektedir. Özmen (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çok yönlü eğitim uygulamaları ile ebeveyn, öğretmen ve öğrenci ile çalışmalar yürütülmüş ve sonuç olarak öğrencide ev ödevlerini yapma, derse katılım ve okula uyum açısından ilerlemeler olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Cesur ve Köksal Akyol (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da BAGDP müdahalesi dört farklı alanda ve ev merkezli bir uygulama olarak aile bireylerinin de müdahaleye dahil edildiği bir program olarak uygulanmıştır. Sonuç olarak bu müdahalenin DEHB semptomları üzerinde olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir. Bu iki çalışma dışında incelenen diğer araştırmalarda ise DEHB olan öğrencilerde çok bileşenli bir yaklaşım yerine, daha çok çeşitli yöntemleri kapsayan dikkat müdahalelerine odaklanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak DEHB'li öğrencilere yönelik eğitsel müdahalelerle ilgili sınırlı sayıda araştırma olduğu belirlenmiştir. Bu müdahalelerin özellikle ilkökul düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak yürütüldüğü ve özellikle ortaöğretim kademesindeki öğrenciler için de sistematik araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların sınırlı sayıda olması, daha fazla sayıda müdahaleyi içeren araştırmalara ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. DEHB ile ilgili olarak bu öğrencilerin öğrenme özelliklerinin dikkate alınarak hem okulda hem de evde etkili olabilecek müdahalelerin öğretmenler ve aileler tarafından uygulanmasını destekleyen daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Breaux ve meslektaşları (2019) okul temelli müdahaleleri geliştirirken birden çok paydaşın bakış açısını dikkate almanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan çok bileşenli müdahaleler uygulanmasının yararlı olacağı düşünülebilir.

Bu araştırma kapsamında DEHB ile ilgili Türkiye'de yürütülen makale ve tez çalışmaları olmak üzere eğitsel müdahale araştırmalarının incelenmesi hedeflenmiştir. Ancak araştırmanın bir sınırlılığı olarak makale ve tezlerin dahil edilmesi sürecinde ulaşılan araştırmalar kalite göstergeleri açısından değerlendirilmemiştir. Veri toplama sürecinde konu ile ilgili araştırmaların oldukça sınırlı olması nedeniyle ulaşılan tüm araştırmaların dahil edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca ulaşılan araştırmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle belirli bir konuya odaklanacak şekilde analiz yapılması mümkün olmamıştır. Bu nedenle eğitsel müdahale olarak değerlendirilebilecek tüm çalışmalar dahil edilmiştir. Bir diğer sınırlılık olarak araştırmada sağlık alanındaki uzmanların yürüttüğü bazı uygulamalara eğitsel müdahale olması nedeniyle yer verilirken bazı uygulamalar tıbbi uzmanlık gerektirdiği için dahil edilmemiştir.

İleri araştırmalarda hem öğretmenlere ve ailelere hem de DEHB'li öğrencilere yönelik çok bileşenli müdahale programlarının hazırlanması ve uygulanmasına yönelik araştırmalar yürütülmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı okul kademelerinde DEHB tanısı olan öğrencilere yönelik olarak sistematik uygulamaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Yapay Zeka Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zeka aracından faydalanmamıştır.

Kaynakça/References

- Abramowitz, A. J., & O'Leary, S. G. (1991). Behavioral interventions for the classroom: Implications for students with ADHD. *School Psychology Review*, 20(2), 220-234.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5) (5th ed.) American Psychiatric Publishing.
- Arnold, L. E., Hodgkins, P., Kahle, J., Madhoo, M., & Kewley, G. (2020). Long-term outcomes of ADHD: academic achievement and performance. *Journal of Attention Disorders*, 24(1), 73-85. <https://doi.org/10.1177%2F1087054714566076>
- Barry, T. D., Lyman, R. D., & Klinger, L. G. (2002). Academic underachievement and attention-deficit/hyperactivity disorder: The negative impact of symptom severity on school performance. *Journal of School Psychology*, 40(3), 259-283. [https://doi.org/10.1016/S0022-4405\(02\)00100-0](https://doi.org/10.1016/S0022-4405(02)00100-0)
- Breaux, R. P., Langberg, J. M., Molitor, S. J., Dvorsky, M. R., Bourchtein, E., Smith, Z. R., & Green, C. D. (2019). Predictors and trajectories of response to the Homework, Organization, and Planning Skills (HOPS) intervention for adolescents with ADHD. *Behavior Therapy*, 50(1), 140-154. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2018.04.001>
- Çakıcı, A. & Kök, M. (2019). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların görsel algılarına bazı oyunların etkisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(39), 3577-3583. <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1604>
- Çakıcı, A. (2021). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların planlama becerisi ve ahlaki olgunluklarına popüler oyunların etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(3), 998-1019. <https://doi.org/10.30703/cije.766834>
- Cesur, E., & Akyol, A. K. (2022). An investigation of the effect of individualized development support programs applied to children with ADHD on the symptoms of disorder, perception skills, and family functionality. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 51(2), 1073-1103. <https://doi.org/10.14812/cuefd.1019686>
- Çelik, C., Erden, G., Özmen, S., & Hesapçioğlu, S. T. (2018). Okuma becerisi ve özgül öğrenme güçlüğü belirtilerinin dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda değerlendirilmesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(2), 65-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3035529>
- Cırık, M., Sak, U., & Öpengin, E. (2020). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların Anadolu-Sak Zekâ Ölçeği profillerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(4), 663-685. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.570505>
- Daley, D., & Birchwood, J. (2010). ADHD and academic performance: Why does ADHD impact on academic performance and what can be done to support ADHD children in the classroom? *Child: Care, Health and Development*, 36(4), 455-464. <https://doi.org/10.1111/j.13652214.2009.01046.x>
- Daley, D., van der Oord, S., Ferrin, M., Danckaerts, M., Doepfner, M., Cortese, S., ... & European ADHD Guidelines Group. (2014). Behavioral interventions in attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analysis of randomized controlled trials across multiple outcome domains. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 53(8), 835-847.
- Danielson, M. L., Bitsko, R. H., Ghandour, R. M., Holbrook, J. R., Kogan, M. D., & Blumberg, S. J. (2018). Prevalence of parent-reported ADHD diagnosis and associated treatment among US children and adolescents, 2016. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 47(2), 199-212. <https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1417860>

- Doğangün, B., & Yavuz, M. (2011). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Türk Pediatri Arşivi*, 46(11), 25-28. <https://doi.org/10.4274/tpa.46.27>
- Doğaroğlu, T. K. (2013) Türkiye’de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile ilgili yürütüldüğü lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Journal of Computer and Educational Research*, 1(2), 90-112. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jcer/issue/18614/196497?publisher=jcer>
- Dort, M., Strelow, A. E., French, B., Groom, M., Luman, M., Thorell, L. B., & Christiansen, H. (2020). Bibliometric review: Classroom management in ADHD-Is there a communication gap concerning knowledge between the scientific fields psychiatry/psychology and education? *Sustainability*, 12(17), 6826. <https://doi.org/10.3390/su12176826>
- DuPaul, G. J., Weyandt, L. L., & Janusis, G. M. (2011). ADHD in the classroom: Effective intervention strategies. *Theory into Practice*, 50(1), 35-42. <https://doi.org/10.1080/00405841.2011.534935>
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). *ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies*. Guilford Publications.
- Ercan, E. S. (2010) Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda epidemiyolojik veriler. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences*, 6, 1-5.
- Erşan, E. E., Doğan, O., Doğan, S., & Sümer, H. (2004). The distribution of symptoms of attention-deficit/hyperactivity disorder and oppositional defiant disorder in school age children in Turkey. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 13(6), 354-361. <https://doi.org/10.1007/s00787-004-0410-2>
- French, B., Sayal, K., & Daley, D. (2019). Barriers and facilitators to understanding of ADHD in primary care: A mixed-method systematic review. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 28(8), 1037-1064. <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1256-3>
- Gözalın, E. (2013). *Oyun temelli dikkat eğitim programının 5-6 yaş çocuklarının dikkat ve dil becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayın No.331841) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gözüm, A. İ. C. (2017). *Okul öncesi dönemde dikkat yetisinin gelişimi programının çocukların dikkat yetisi kazanımı ile akıl yürütme becerilerine etkisi* (Yayın No. 461454) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gülleci, P. (2019). *Oyun temelli matematik eğitim programının okul öncesi çocukların dikkat ve sayı korunumu becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayın No. 551730) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Güller, B. ve Yaylacı, F. (2021). Çocuklar için özel gereksinim raporuna geçiş sonrası bir yıllık sağlık kurulu verilerinin değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 207-216. <http://doi.org/10.5505/kpd.2020.02438>
- Hendren, R. L., Haft, S. L., Black, J. M., White, N. C., & Hoefft, F. (2018). Recognizing psychiatric comorbidity with reading disorders. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 101. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00101>
- İlik, Ş. Ş. (2020) Türkiye’de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan bireyler ile ilgili araştırma eğilimleri: 2015-2020 dönemi makalelerinin derleme çalışması. M. N. Cizrelioğulları ve R. Kılılı (Ed.), *4th ECLSS International Online Conference on Economics and Social Sciences Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 293-304). Cyprus Science University <https://www.eclss.org>

- İlik, Ş. Ş. (2017). The effect of individual attention training implemented on students without attention deficit hyperactivity on the skills of focusing attention and in-class activities. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 324-335. <https://doi.org/10.19126/suje.275315>
- Kahveci, G. (2019). Üç farklı tekrarlı okuma stratejisinin dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan bir öğrenci üzerindeki etkililiği. *Folklor/ Edebiyat*, 25(97-1), 611-638. <https://doi.org/10.22559/folklor.971>
- Kahveci, G. ve Altun, H. (2019). The effectiveness of a comprehensive intervention on word problem solving for elementary school students with ADHD: POVM+ schema based word problem solving. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 7(4), 1055-1073. <https://doi.org/10.17478/jegys.609603>
- Kaymak, S. (2003). *Dikkat toplama eğitimi programının ilköğretim 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin dikkat toplama becerilerinin geliştirilmesine etkisi* (Yayın No.127841) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kavurma, C. (2023). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı olan çocuklarda sosyal beceri eğitiminin yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Turkish Journal of Clinics and Laboratory*, 14(3), 527-533. <https://doi.org/10.18663/tjcl.1344456>
- Kaymak Özmen, S. (2011). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda çok yönlü eğitim uygulamalarının etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 256-270. <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1001/300>
- Kula, E. ve Sürücü, A. (2020). Dikkat becerisi geliştirmeye dayalı programın dikkat eksikliği olan ilköğrencileri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 389-405. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3622>
- Kutlu, A. ve Binici, N. C. (2017). Bir bölge çocuk hastanesinde okul öncesi dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu prevalansı ve ilaç kullanım sıklığı. *Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital*, 7(1), 15-21. <https://dx.doi.org/10.5222/buchd.2017.015>
- Lerner, J. W., & Johns, B. H. (2015). *Learning disabilities and related disabilities: Strategies for success*. Cengage Learning
- Loe, I. M., & Feldman, H. M. (2007). Academic and educational outcomes of children with ADHD. *Journal of Pediatric Psychology*, 32(6), 643-654. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsl054>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği, 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Moore, D. A., Gwernan-Jones, R., Richardson, M., Racey, D., Rogers, M., Stein, K., Thompson-Coon, J., Ford, T.J., & Garside, R. (2016). The experiences of and attitudes toward non-pharmacological interventions for attention-deficit/hyperactivity disorder used in school settings: A systematic review and synthesis of qualitative research. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 21(1), 61-82. <https://doi.org/10.1080/13632752.2016.1139296>
- Moore, D. A., Russell, A. E., Arnell, S., & Ford, T. J. (2017). Educators' experiences of managing students with ADHD: A qualitative study. *Child: Care, Health and Development*, 43(4), 489-498. <https://doi.org/10.1111/cch.12448>
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. Sage Publication.
- Öner, P., Öner, Ö. ve Aysev, A. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktive bozukluğu. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 12, 97-99. <https://www.ttb.org.tr/sted/sted0303/dikkat.pdf>

- Özoğlu, E. B. ve Yüksel, M. (2018). DEHB tanısı almış 9-10 yaş grubu öğrencilerine uygulanan duygusal okur-yazarlık programının duygusal zekâ ve dikkat becerisi düzeyleri üzerindeki etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 47(47), 141-156. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.297272>
- Pfiffner, L. J., & DuPaul, G. J. (2015). Treatment of ADHD in school settings. In R. A. Barkley (Ed.), *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment (4th edition)* (pp. 596-629). NY: The Guilford Press.
- Pişkin, A. (2015). *Dikkat toplama eğitimi programının ilköğretim 2. sınıf öğrencilerinin dikkat toplama becerilerinin gelişimine etkisi* (Yayın No. 382063) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sibley, M. H., Kuriyan, A. B., Evans, S. W., Waxmonsky, J. G., & Smith, B. H. (2014). Pharmacological and psychosocial treatments for adolescents with ADHD: An updated systematic review of the literature. *Clinical Psychology Review*, 34(3), 218-232. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.02.001>
- Tunçkol, E. (2019) *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların bazı bilişsel süreçlerinin artırılmasına yönelik eğitim programının etkililiği* (Yayın No. 564189) [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Usanmaz, H. ve Baysan, S. (2020). Sosyal bilgiler dersinde dikkat eksikliği bulunan öğrencilerin dersi etkili dinleme becerilerinin geliştirilmesi: Eylem araştırması. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 22-31. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1037389>
- Uskan, C. (2011). *Dikkat eksikliği bozukluğu olan 8-10 yaşındaki çocukların dikkat becerilerini geliştirmeye dayalı bir programın etkililiğinin sınanması* (Yayın No. 296632) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Uzuner, G. F. (2020). *DEHB tanılı ilköğretim öğrencilerinin dikkat, üst bilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde oryantiringin etkisinin incelenmesi*. (Yayın No. 660212) [Yüksek lisans tezi, Trabzon Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yaycı, L. (2007). *İlköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinde seçici ve yoğunlaştırılmış dikkat becerilerini geliştirmeye dayalı bir programın etkililiğinin sınanması*. (Yayın No. 221512) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Wender, P. H., & Tomb, D. A. (2016). *ADHD: A guide to understanding symptoms, causes, diagnosis, treatment, and changes over time in children, adolescents, and adults*. Oxford University Press.
- Willcutt, E. G., Petrill, S. A., Wu, S., Boada, R., DeFries, J. C., Olson, R. K., & Pennington, B. F. (2013). Comorbidity between reading disability and math disability: Concurrent psychopathology, functional impairment, and neuropsychological functioning. *Journal of Learning Disabilities*, 46(6), 500-516. <https://doi.org/10.1177/0022219413477476>

İletişim/Correspondence

Uzm. Zekiye TUNÇ
zekiyetunc@gmail.com

Prof. Dr. Macid Ayhan MELEKOĞLU
macidayhan.melekoglu@bogazici.edu.tr